

ΙΑ΄ Πανελλήνιος Μαθητικός Διαγωνισμός Δοκιμίου “Ελευθέριος Βενιζέλος”

Θέμα: «1913-2013: 100 χρόνια από την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα».

Λάμπρος Ραχιώτης του Παναγιώτη
Μαθητής Γ΄ Γυμνασίου Εκπαιδευτηρίων «Αθηνά»
Τρίκαλα Θεσσαλίας

Είχε ξημερώσει. Κυριακή 1η Δεκεμβρίου 1913. Οι καμπάνες χτυπούν χαρμόсуνα και μια ατέλειωτη ανθρωποθάλασσα πολύπαθων Κρητικών ξεχύνονται στους δρόμους με δακρυσμένα μάτια. Μόλις κατέπλευσαν σημαιοστολισμένα τα θωρηκτά “Αβέρωφ” και “Σπέτσαι” και τα αντιτορπιλικά “Ιέραξ” και “Πάνθηρ” στο λιμάνι των Χανίων. Μαζί τους ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος και ο ναύαρχος Κουντουριώτης. Μετά το τέλος της δοξολογίας, στο μητροπολιτικό ναό, κατευθύνονται στο φρούριο του Φιρκά, όπου οι θρυλικοί επαναστάτες σύμβολα των κρητικών αγώνων Αναγνώστης Μάντακας και Χατζημιχάλης Γιάνναρης ύψωναν την ελληνική σημαία στον ιστό του φρουρίου του Φιρκά.

*«Ευλογητή και αγία η ημέρα αυτή. Αιώνων πόθοι εξεπληρώθησαν. Αγώνες μακροί αλλ' ένδοξοι εστεφανώθησαν με το έπαθλον το επιμόνως επιζητηθέν και μόνον αρμόζον, την Ένωσιν. Ημέρα τιμής μεγάλης αυτή δια την Κρήτη. Ημέρα ευτυχίας δια τους Κρήτας. Μακροτάτη είνε η ιστορία των αγώνων της Κρήτης, ισόχρονος σχεδόν με τα έτη της δουλείας αυτής».*¹

Χαρήτε Κρητικόπουλα!

Τρανή στο Γένος χάρη

Ναι! Στου Φιρκά του θρυλικού

ωδόξα! -το κοντάρι

που αγωνίες περισσές

και πίκρες μας θυμίζει-

ύψωσε τη γαλάζια μας

του Βασιλιά το χέρι,

κι αυτή, με τα' αρχιπέλαγου

και των βουνών τ' αγέρι

απλώνεται και μ' εθνικό

καμάρι κυματίζει!

Ελ. Βρέλλος, «Εθνικό Πανηγύρι» (δημοσίευση στο περιοδικό «Ελλάς», Δεκέμβριος 1913).

¹ Κρητική επιθεώρησης 1 Δεκεμβρίου, Δημοτική βιβλιοθήκη Ρεθύμνου

Επιτέλους οι Κρητικοί έβλεπαν το αιματοποτισμένο όνειρο αιώνων να πραγματοποιείται, γράφοντας και το τέλος τόσων αγώνων για τη λευτεριά τους.

Από το 1821 έως το 1830 οι Κρήτες αγωνίστηκαν σκληρά κατά της Οθωμανικής κυριαρχίας ακολουθώντας το παράδειγμα της υπόλοιπης Ελλάδας, όμως το πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830 απέκλειε την Κρήτη από το ελληνικό βασίλειο. Το σύνθημα «Ελευθερία ή Θάνατος» της επανάστασης του '21 έγινε «Ένωση ή Θάνατος» και υπήρξε το σύνθημα όλων των κρητικών επαναστάσεων, που ξέσπασαν τον 19ο αιώνα. «*Ελλάς άνευ Κρήτης είναι σώμα άνευ κεφαλής*» έγραψε ο Στράντφορντ Κάνινγκ.²

Ο πόθος του κρητικού λαού για ελευθερία και ένωση με την Ελλάδα εκφράστηκε στα χρόνια που ακολούθησαν με αλλεπάλληλες εξεγέρσεις, όπως το κίνημα στις Μουρνιές, η επανάσταση του 1841 (η πρώτη ένοπλη επανάσταση μετά το 1821 υπό τον Α. Κουμουνδούρο) και το κίνημα Μαυρογένη το 1858. Η σημαντικότερη όμως από αυτές ήταν η Κρητική Επανάσταση του 1866-67, η οποία αποτελεί την κορυφαία έκφραση του πόθου των Κρητών για την ένωση και μάλιστα ονομάστηκε και ως “δεύτερο '21”. Στα αιτήματα των Κρητών, όπως ανακούφιση από φόρους, εκλογή δημογεροντιών, επανεισαγωγή της ελληνικής γλώσσας στις δικαιοπραξίες, η απάντηση από την Ύψηλή Πύλη ήταν απορριπτική και απειλητική. Για αυτό οι Κρήτες Χριστιανοί οπλίστηκαν, συγκεντρώθηκαν στα βουνά και κήρυξαν την ένωση με την Ελλάδα. Αποκορύφωμα της επανάστασης αποτέλεσε το ολοκαύτωμα της ιστορικής μονής Αρκαδίου στις 8 Νοεμβρίου 1866. Στην μονή είχαν καταφύγει πολλά γυναικόπαιδα. Οι υπερασπιστές τους ήταν 250 αγωνιστές υπό την αρχηγία του Έλληνα ανθυπολοχαγού Ι. Δημακόπουλου και του ηγούμενου Γαβριήλ. Πολιορκημένοι από 15.000 Τουρκοαιγύπτιους και Τουρκοκρητικούς ανατίναξαν την πυριτιδαποθήκη και τάφηκαν στα ερείπια μαζί με πολλούς εχθρούς. Το γεγονός προκάλεσε ισχυρή συγκίνηση στην παγκόσμια κοινή γνώμη. «*Η ηρωική Μονή, η δίκη φρουρίου αγωνισάμενη αποθνήσκει ως ηφαιστειον! Τα Ψαρά δεν είναι επικώτερα, το Μεσολόγγι δεν ίσταται υψηλότερον*» έγραψε

² Κρητικόν Λεύκωμα 1898, Δ.Κ.Β. Ρεθύμνου(Ο Στάντφορντ Κάνινγκ υπήρξε Άγγλος πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη).

ο Βίκτωρ Ουγκώ.³ Η επανάσταση αποτέλεσε έκρηξη του φιλελευθερισμού. Δημιουργήθηκαν οργανώσεις για να στηρίξουν τον αγώνα, εθελοντές και ανταποκριτές από όλο τον κόσμο ζήτησαν να έρθουν στην Κρήτη. Η Κραυγή της Κρήτης συγκίνησε και ενέπνευσε. “Σούλι της θάλασσας” την αποκαλεί ο ποιητής Γιώργος Παράσχος.⁴ Ο μεγάλος εθνικός ποιητής Κωστής Παλαμάς εξέφρασε την ατμόσφαιρα των γεγονότων στο παρακάτω ποίημα:

*Της Αστραπής και της βροντής η Κρήτη
και των κελαϊδισμών και των αγώνων,
των αιμάτων και των Τροπαίων η Κρήτη,
των τυράννων ακίνητη φοβέρα,
η Κρήτη, η Κρήτη.*

*Ω Κρήτη, όπως ολόχαρα σε βλέπουν
τα μάτια τα θεϊκά της φαντασίας,
άμποτε και τα μάτια τα δικά μας
να σε ειδούν της ελευτέρης πατρίδας
τρανή κορώνα.*

(Ύμνος της Κρήτης, Βωμοί)

Στο χώρο της Λογοτεχνίας τα γεγονότα της Κρητικής επανάστασης ενέπνευσαν και τους υπόλοιπους ποιητές και πεζογράφους της Νέας Αθηναϊκής Σχολής (1880-1922), που επικεφαλής της βρίσκεται ο Κωστής Παλαμάς. Είναι η εποχή που στη χώρα σημειώνονται σημαντικές εθνικές, πολιτικές, κοινωνικές και πνευματικές αλλαγές, είναι η εποχή που ο μεγαλοϊδεατισμός βρίσκεται στο απόγειό του και έτσι οι λογοτέχνες μέσα από το έργο τους δίνουν το δικό τους παρόν στο προσκλητήριο της δυναμικής εξέγερσης των Κρητών, που για τρία χρόνια συγκλονίζει το πανελλήνιο και αναζωπυρώνει το φιλελληνικό κίνημα. Η Κρητική Επανάσταση όμως, παρόλο που συγκίνησε την Ελλάδα και ολόκληρο τον κόσμο, δεν βρήκε σύμφωνες τις Μεγάλες Δυνάμεις.

³ Ελληνόφωνη εφημερίδα “Κλειώ” της Τεργέστης.

⁴ Ο Ύμνος της Κρήτης.

Η Αγγλία και η Γαλλία ήταν αντίθετες σε οποιοδήποτε κίνημα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ουσιαστικά μόνο η Ρωσία στήριζε την Κρητική Επανάσταση μετά την ταπείνωσή της στον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856). Το 1869 οι Μεγάλες Δυνάμεις απαγόρευσαν την ενίσχυση και τον ανεφοδιασμό της επανάστασης από την Ελλάδα. Αυτή τους η απόφαση σήμανε και οριστικά το τέλος της επανάστασης. Παρόλα αυτά, η Οθωμανική αυτοκρατορία αναγκάστηκε να ψηφίσει τον Οργανικό Νόμο, ο οποίος εξασφάλιζε πολλά δικαιώματα στους Κρήτες, όπως η αναγνώριση της ελληνικής γλώσσας, η συμμετοχή τους στα δικαστήρια, η δυνατότητα διορισμού χριστιανών στην κεντρική και τοπική διοίκηση, καθώς και φορολογικές ελαφρύνσεις.

Τον Απρίλιο του 1878 η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Τουρκίας. Η συγκυρία ήταν ιδανική για τους Κρήτες, οι οποίοι επαναστάτησαν ξανά. Η Υψηλή Πύλη, μετά την ήττα της Τουρκίας στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο, υποχρεώνεται να υπογράψει την συνθήκη της Χαλέπας (Οκτώβριος 1878). Η συνθήκη αυτή δημιούργησε στην Κρήτη ένα καθεστώς ημιαυτόνομης επαρχίας, με ιδιαίτερα προνόμια για τους Κρητικούς. Ακολούθησε το κίνημα του 1889 και το 1895 ξεσπά νέα επανάσταση, η μεταπολεμική, με επικεφαλής τον Μ. Κούνδουρο, που θεωρούσε την αυτονομία της Κρήτης ως το πρώτο βήμα για την ένωση με την Ελλάδα. Οι Τούρκοι προέβησαν σε σφαγές και βιαιότητες, που προκάλεσαν την επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων με πρωτοβουλία της Γαλλίας, ενώ η Αγγλία αντιδρούσε. Τα παραπάνω αποτυπώνονται στην εφημερίδα *Ρωμηός* (φύλλο 553-25 Μαΐου 1896) του Γ. Σουρή:

Χαίρετε καλοί μου Γάλλοι

Φίλοι, σύμμαχοι μεγάλοι

Των Ρωμιών προστάται,

Μόνη της Ελλάδας δόξα

Και του Θεοδωράκη λόξα

.....

Να κι ο Πρέσβης της Αγγλίας...

Φύγε πλάνε, φύγε φίδι

Μη με λόγια καλοπιάνεις

τον Φραντζέζο Κορδονίδη

Τελικά ο νέος Οργανισμός, που έγινε αποδεκτός, υπονομεύτηκε από την τουρκική διοίκηση με φόνους και βιαιοπραγίες. Τον Ιανουάριο του 1897 ο Ε. Βενιζέλος λαμβάνει την κρίσιμη απόφαση να συνταχθεί με τους ένοπλους εξεγερθέντες και να καταλάβει με ομάδα χριστιανών το Ακρωτήρι, ενώ τον Φεβρουάριο ο συνταγματάρχης Γ. Βάσος με εκστρατευτικό σώμα 1.500 ανδρών καταλαμβάνει την Κρήτη και κηρύσσει την ένωση με την Ελλάδα. Οι Μεγάλες Δυνάμεις απέρριψαν την προσάρτησή της στην Ελλάδα και δέχτηκαν την αυτονομία, με την προϋπόθεση όμως να αποσυρθούν τα ελληνικά στρατεύματα. Στις 9 Φεβρουαρίου 1897 το επαναστατικό στρατόπεδο στο Ακρωτήρι βομβαρδίστηκε από συνδυασμένα πυρά του τουρκικού πυροβολικού και του στόλου των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι οβίδες δεν έχουν στόχο μόνο τους Κρήτες, αλλά και την ελληνική σημαία που κυματίζει στο Ακρωτήρι. Δύο φορές η σημαία πέφτει χτυπημένη από τις οβίδες των μεγάλων δυνάμεων και ο επαναστάτης Σπύρος Καγιαλιδάκης ή Καγιαλές την σηκώνει όρθια με κίνδυνο της ζωής του. Η τρίτη οβίδα κάνει κομμάτια τον ιστό της σημαίας. Τότε ο Καγιαλές κάνει το κορμί του κοντάρι και τη σηκώνει ψηλά, μέσα στον ορυμαγδό και την κόλαση του πυρός. Ο ηρωισμός του προκαλεί τον θαυμασμό των Μεγάλων Δυνάμεων και στην Ελλάδα ο Γ. Σουρής γράφει:

*Χαιρετίστε την Σημαία
που μια μέρα στο Φιρκά
την κατέβασαν προστάται
με πελέκια ναυτικά
κι αν δεν φάνηκε στην άκρη
γκρεμισμένων κονταριών
όμως τώρα κυματίζει
σε ψυχές παλικαριών...*

Στα απομνημονεύματά του ο Ιταλός ναύαρχος Κανεβάρο γράφει: «Έμεινα άναυδος από θαυμασμό για την ωραία και κατ' εξοχήν ηρωική πράξη του Καγιαλέ, που εκείνη τη στιγμή νίκησε την ευρωπαϊκή διπλωματία».⁵ Ο ατυχής Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897(8

⁵ Εφημερίδα "Ηνωμένος Τύπος Χανίων", 9 Φεβρουαρίου 1937.

Απριλίου-8 Μαΐου) αναγκάζει την Ελλάδα να ανακαλέσει τις δυνάμεις της από την Κρήτη. Η Επανάσταση του 1897 και η μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου, στις 25 Αυγούστου του 1898, βάζει τέλος στην Οθωμανική κυριαρχία του νησιού. Στον *Ρωμιό* (12 Σεπτεμβρίου 1898) ο Σουρής αναφέρει:

Κρητικοί κατακαημένοι μες την τόση μου χαρά

Δεν επίστευα ποτέ μου πως και τούτη τη φορά

Θα σας σφάζουν αυτονόμους

Μες στα σπίτια μες στους δρόμους

Τον Δεκέμβριο του 1898 αποβιβάστηκε στη Σούδα ο πρίγκιπας Γεώργιος, ως Ύπατος Αρμοστής, που έγινε δεκτός με ενθουσιασμό από τους Χριστιανούς κατοίκους του νησιού. “Μεθύσι ιερό και κυριολεκτικό κατέλαβε τους Κρητικούς τη μέρα της άφιξης του πρίγκιπα στο νησί” γράφει στην “Αναφορά” ο Ν. Καζαντζάκης. «Πρώτη Λευτεριά» αποκαλεί ο Πρεβελάκης την περίοδο της Αρμοστείας. Ο Κωστής Παλαμάς γράφει:

Εστί Δίκης οφθαλμός

τώρα Λευθεριάς ψαλμός,

τώρα Λευθεριάς τραγούδια,

τώρα Λευθεριάς καμπάνες

γεια χαρά σας δόλιες μάνες...

Να γεράματα και νειάτα

σε πυρρίχιο χορό!!

Κόκκινη προβάλλ’ η ράχη,

Κόκκινο κυλά το ρέμα

κάθε δένδρο, για ν’ ανθίσει

το ποτίζουν με νερό,

της Ελευθεριάς μονάχα

δεν ανθίζει παρά μ’ αίμα.

Η Κρητική Πολιτεία (1896-1913) αποτέλεσε το μεταβατικό στάδιο πριν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Υπουργός

δικαιοσύνης ένας νέος πολιτικός, ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Δεν άργησε να φανεί διάσταση απόψεων ανάμεσα στον Βενιζέλο και τον πρίγκιπα Γεώργιο στο κρίσιμο ζήτημα της ενώσεως της Κρήτης με την Ελλάδα. Η πεποίθηση του ήταν ότι, εφόσον η Ένωση δεν φαίνονταν άμεσα πραγματοποιήσιμη, η ολοκλήρωση της αυτονομίας αποτελούσε προς το παρόν τη μόνη ρεαλιστική λύση. Πίστευε ότι η λύση θα έπρεπε να είναι σταδιακή με βαθμιαίες κατακτήσεις, όπως η απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων από τις κρητικές πόλεις και η αντικατάστασή τους από εντόπια πολιτοφυλακή. Ο Βενιζέλος απολύθηκε από την Κρητική κυβέρνηση και κατηγορήθηκε ως ανθενωτικός.

Η πολιτική κρίση οδήγησε τελικά στην επανάσταση του Θερίσου (10 Μαρτίου 1905) με επικεφαλής τον Ε. Βενιζέλο, τον Κ. Φούμη και τον Κ. Μάνο, που στρεφόταν κατά του δεσποτισμού, της αυλοκρατίας, της βίας και της φανulότητας και διεκήρυσσε τη θέληση των Κρητών για την Ένωση με την Ελλάδα. Τελικά ο πρίγκιπας Γεώργιος παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε τον Σεπτέμβριο του 1906 από τον Α. Ζαΐμη. Ωστόσο η ανάμειξη των Μεγάλων Δυνάμεων, που επιθυμούσαν την διατήρηση των ισορροπιών στην περιοχή, απέτρεψε την ένωση. Ο Ι. Πολέμης στο ποίημα Βαρκούλα–Κρήτη εκφράζει την απογοήτευση των Κρητών για άλλη μία φορά:

*Την πολεμούν οι άνεμοι από τα πέρατα,
την πολεμούν οι κεραυνοί από τα νέφη,
και το λιμάνι ανοίγει τις αγκάλες του
και η βάρκα κάνει να 'ρθη και όλο στρέφει.*

.....

*Και με το διάβα του καιρού του αγύριστου
και του καιρού του πετροκαταλύτη
ανοίγει το λιμάνι της αγκάλες του
και δέρνεται να φθάση η βάρκα-η Κρήτη.*

Στην Ελλάδα, μετά το κίνημα στο Γουδί το 1909, η ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου κάλεσε στην Αθήνα τον Ε. Βενιζέλο και του πρότεινε την πρωθυπουργία. Ο Κρητικός πολιτικός αρνήθηκε και ζήτησε να γίνουν εκλογές για την ανάδειξη αναθεωρητικής Βουλής. Τον Νοέμβριο του 1910 ιδρύει το κόμμα των Φιλελευθέρων, που κέρδισε την

πλειοψηφία της Βουλής. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ηγετική μορφή με ιδιαίτερη ακτινοβολία και διπλωματική δεξιοτεχνία, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας προχωρεί στην ανασυγκρότηση της χώρας, οργανώνει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις και οδηγεί τη χώρα σε νικηφόρους πολέμους. Ο Κρητικός λαός συντάσσεται μαζί του, οργανώνει σώματα στρατού και συμμετέχει στο μακεδονικό και ηπειρωτικό μέτωπο, όπου πρωτοστατεί με πράξεις υψηλού ηρωισμού. Η συμβολή και οι θυσίες των Κρητών στον μακεδονικό αγώνα του 1903-1908 και στους βαλκανικούς πολέμους 1912-1913 ήταν ηρωική, αξιοθαύμαστη και εθελοντική. Πρώτος πεσών ο Γ. Σέμενης από τα Σφακιά. Ως εθελοντές κατατάχθηκαν στον στρατό και οι δύο γιοί του Βενιζέλου. Τον Οκτώβριο του 1912 η ελληνική Βουλή υποδέχεται με θέρμη και πανηγυρισμούς τους εκλεγμένους Βουλευτές που θα εκπροσωπούν την Κρήτη. Μετά την θριαμβευτική νίκη στους Βαλκανικούς πολέμους, η Τουρκία υποχρεώνεται με το άρθρο 4 της συνθήκης του Λονδίνου(30 Μαΐου 1913) να δεχτεί τη λύση του κρητικού ζητήματος. Ο Ιωάννης Πολέμης, στο ποίημά του “Στην Κρήτη”, αναφέρεται στην ένωση:

*Μεριάστε, κάστρα και νησιά και πολιτείες και χώρες,
και σεις, Νίκες λευκόφερτες και Νίκες λευκοφόρες
ανοίξτε δρόμο διάπλατο για να περάση η Κρήτη!*

.....

*-καλώς τη θυγατέρα μου, που λαχταρούσα να 'ρθει
και χρόνια αιματοπνίγηκε, χρόνια θαλασσοδάρθη
ακούραστα αρμενίζοντας μ' ολόρθο το κεφάλι
απ' τ' ακρογιάλι της σκλαβιάς στο ελεύθερο ακρογιάλι.*

Σήμερα, 100 χρόνια από την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, η 1η Δεκεμβρίου 1913 είναι μέρα ιστορικής μνήμης και σεβασμού για τα γεγονότα της εποχής, αλλά και μέρα ευγνωμοσύνης για όσους αγωνίστηκαν και θυσιάστηκαν για αυτόν τον τόπο. Η Ελλάδα ευτύχησε στις πιο κρίσιμες περιόδους της ιστορίας της να κυβερνηθεί από τον Μέγα Κρήτα Ελευθέριο Βενιζέλο. Η πατριωτική ατμόσφαιρα των κρητικών επαναστάσεων και η μακρά θητεία του στην πολιτική ζωή της Κρήτης διαμόρφωσαν έναν άριστο πολιτικό και ένδοξο πρωθυπουργό της Ελλάδος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Βερέμης Θάνος, Δεκάτομο Ιστορικό Έργο «Μεγάλοι Έλληνες», 8ος Τόμος «Ελευθέριος Βενιζέλος», Εκδόσεις ΣΚΑΪ, Αθήνα 2009.
2. Γαρδίκια Κατσιαδάκη Ελένη, «Στα χρόνια του Βενιζέλου: Εσωτερική και εξωτερική πολιτική-Οικονομία-Εκπαίδευση-Πολιτισμός», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ Βενιζέλος» - ΥΠ.Ε.Π.Θ., Αθήνα 2010.
3. «Έλληνες Πολιτικοί», Από το ένθετο "Επτά Ημέρες" εφημερίδας "Καθημερινή", ΙΔ τόμος, Αθήνα 1996.
4. Κεκροπούλου Μ. - Χαρωνίτης Γ., «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», 17^{ος} Τόμος «Η έξαρση της Μεγάλης Ιδέας», Εκδόσεις Λυμπέρη ΑΕ-Κέλης Εκδοτική ΕΠΕ.
5. «Κρητικόν Λεύκωμα 1898», Δ.Κ.Β. Ρεθύμνου.
6. «Άπαντα Κωστή Παλαμά», Τόμος Βωμοί, Εκδόσεις Γκοβόστης, Αθήνα 1990.
7. «Άπαντα Σουρή», 2^{ος} Τόμος, Εκδόσεις ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ, Αθήνα 1980.
8. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων –Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, «Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας», Γ' τάξη Γενικού Λυκείου(Θεωρητική κατεύθυνση, ΟΕΔΒ, Αθήνα.
9. Richard Clog, «Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας (1770-2000)».

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ:

1. Ιστοσελίδα www.Andros poets home slead.gr/polemisisoannis.html
2. Ιστοσελίδα www.patris.gr
3. Ιστοσελίδα www.godenet.gr
4. Ιστοσελίδα www.epikairo.gr

Λάμπρος Ραχιώτης, Γ' Γυμνασίου
Εκπαιδευτήρια «Αθηνά» Νομού Τρικάλων

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο Θέρισσο κατά την επανάσταση του 1905.